

38. Щигельська Г. Інформаційно-видавнича та культурно-освітня діяльність Союзу українців у Великій Британії у боротьбі з радянським тоталітаризмом у 40-х – 80-х роках ХХ століття / Г. Щигельська // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – Івано-Франківськ : Плай, 2005. – Вип. ІХ. – С. 171–181.
39. Щигельська Г. Союз українців у Великій Британії: етапи становлення, організація та діяльність (1945–1949 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.02 “Всесвітня історія” / Г. Щигельська. – Чернівці, 2006. – 19 с.
40. Яцків М. Крайовий ХХХІХ вояцький з’їзд ОбВУ в Манчестері / М. Яцків // Українська Думка. – 1993. – 4 листопада.

В статті розглядається культурно-освітня діяльність Союзу українців Британії в співпраці з корпоративними організаціями (обществами) – Об’єднанням колишніх Воїнів Українців (ОбВУ), Союзом Української Молодежі (СУМ), Комітетом допомоги Українським студентам (КоПСУ), Організацією Українських Жінок (ОУЖ) від моменту створення до нинішнього часу. Виділяються найбільш активні територіальні ячейки, конкретизується діяльність СУБа в розповсюдженні української культури та мистецтва в Великобританії на протязі всього періоду функціонування.

Ключові слова: Союз українців Британії (СУБ), Великобританія, діаспора, культура, мистецтво, хор, танцювальні колективи, любительські театри.

The article deals with cultural and educational active Union of Ukrainian Britain in cooperation with corporate organizations (companies) – former Veterans Association of Ukrainians, Ukrainian Youth Association, the Committee of Ukrainian students help, the Organization of Ukrainian Women from installation to the present. Singled out the most active centers of territorial, concretely BAU’s activity in the development and distribution of Ukrainian culture and art in Britain during the entire period.

Key words: Britain Ukrainian Union (BAU), the UK, diaspora, culture, art, choir, dance groups, amateur theaters.

УДК 7+78 XIX/XX

ББК 85.313 (0) 6

Ірина Шуль-Бевська

ПОВІТОВІ МІСТА (НА ПРИКЛАДІ ТЕРЕБОВЛІ) ЯК ОСЕРЕДКИ МУЗИЧНО-МИСТЕЦЬКОГО РУХУ НА ЗАХІДНОМУ ПОДІЛЛІ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст.

Стаття висвітлює культурно-мистецький рух у Теревовлі кінця ХІХ – початку ХХ ст. Визначає роль хорових, інструментальних колективів і їх керівників та солістів-виконавців у процесах національно-культурного становлення.

Ключові слова: Теревовля, регіональна культура, “Просвіта”, концерт-академія, імпреза, хоровий спів, “дути оркестра”, диригент.

Теребовля – старовинне княже місто, яке цікаве історичним минулим, багате на культурно-мистецькі події та на талановитих творців цих процесів. На особливу увагу заслуговує період кінця ХІХ – початку ХХ ст. як час чергування своєрідних підйомів і спадів чи перемог і поразок у мистецькому житті. Очевидно, що українська культура, навіть на невеликому регіональному відрізку, завжди має широкий спектр здобутків. Деякі з них добре відомі, інші є менш знайомі. Розкрити найбільш яскраві й показові досягнення в мистецькому житті одного з повітових міст Західного Поділля, а також урахувати внесок подвижників у цьому процесі є завданням нашого дослідження.

Через брак відповідних джерельних матеріалів достатньо проблемно висвітлити працю та розвиток ранніх мистецьких товариств. З позицій сьогодення діяльність перших організацій була надто повільною. Проте засноване в 1868 році у Львові товариство “Просвіта” вперто й наполегливо робило свою просвітницьку працю.

На окрему згадку заслуговує “Мандрівка руської академічної молоді”, що літом 1885 року пройшла шляхами Золотого Поділля і завітала до міста князя Василька – Теревовлі. Організатором цієї доброї справи стало львівське студентське товариство за ініціативи І.Франка. Ця мандрівка була третім етапом культурних подорожей по Галичині (попередні проходили по

Лемківщині й Бойківщині). Учасники подорожі мали чоловічий хор під диригуванням О.Нижанківського. Студенти пропонували глядачам концерти, читали лекції, виголошували реферати на різні теми. Маршрут пролягав через такі міста й села: Тернопіль–Прошова–Микулинці–Тереховля–Копичинці–Чортків–Заліщики–Кіцмань–Чернівці. Мандрівка стартувала 1–3 серпня в Тернополі. Після урочистостей у цьому місті учасники зупинилися на короткий час у Прошовій, а далі заїхали возами до Микулинець. Тут з'явилося 7 жандармів і заборонили будь-які вистави чи концерти. Ображені переслідуванням, мандрівники пішли в сусіднє село Конопківку, де їх радо зустріла й відкрила світлу залу для танців і розваг молоді власниці водолікарні пані Рибачик. Незважаючи на присутність жандармів, мандрівники й усі охочі аж до ночі танцювали та співали українських пісень. Наступного дня, 4 серпня, студенти, після того як оглянули руїни старовинного замку в Микулинцях, вирушили до Тереховлі. На мості перед в'їздом у місто мандрівників зустрічав комітет на чолі з парохом о. І.Залуцьким і бурмістром Ю.Ольпінським, який, подавши хліб-сіль, українською мовою виголосив радість і вдячність. Отець відправив у церкві молебень за подорожуючих, а ввечері в міській залі влаштували вечорниці, де виступали майстри художнього слова. Після дводенного побуту в Тереховлі мандрівники за маршрутом вирушили далі. Ту пам'ятну подорож описав дуже гарно О.Барвінський у розділі 23 II частини книги “Спомини з мого життя”: *“Тодішня вандрівка під доглядом жандармів може послужити доказом, як навіть зовсім невинний спосіб ширення народної свідомості і просвіти зустрічається з незвичайними труднощами і перепонами, котрих нинішнє покоління не зможе зрозуміти”* [2, с.330]. Отож мандрівка, незалежно від краєзнавчого характеру, мала за завдання ширити серед населення національну свідомість, підбадьорювати молодь до праці для української спільноти. При тій нагоді в усіх більших осередках, що ними проходили мандрівники, влаштовували концерти, відчити на різні актуальні теми, вечорниці, що всюди мали надзвичайний успіх.

Тереховлянська повітова філія читальні “Просвіта” заснована в 1903 році, а через два роки архітектором Яковом Козаком на кошти каси “Поміч” збудований просторий дім для “Просвіти”, який мав велику залу та три кімнати. Повнометражно розкрити непересічну роль усіх видів діяльності “Просвіти” неможлива в межах нашого дослідження, а от висвітлити культурне русло видається прийнятним і доцільним. Від початку заснування “Просвіти” і аж до 1939 року, хоч і з перервою на час війни, діяв хорівий, оркестровий та театральні гуртки.

Не слід залишати поза увагою причетність греко-католицьких священників до культурного розвитку в краї. Більше як половину читалень у Тереховлянському повіті очолювали вони як голови управ чи контрольних комісій. Напевно, саме священники мали вирішальний вплив на працю в читальні. Про це згадують численні автори діаспорного збірника “Український архів. Тереховлянська земля”: *“Хоч усякі наші імпрези, збори, віча, концерти, театральні вистави відбувалися в неділі чи свята, коли священники були перевтомлені відправами, то вони ніколи не відмовлялися помагати нашим просвітянським діячам, були їх дорадниками, а часто навіть виступали з промовами”*.

Найактуальнішим видом творчості для українців усе ж таки залишається спів – вокальний чи хорівий. Ольга Бенч-Шокало зазначає, що український хорівий спів виник з внутрішньої потреби, він не функціонував на соціальне замовлення, тому завжди був спрямований на саморозкриття, на духовний саморозвиток, самореалізацію людини [3, с.15]. Вивчення мистецького руху на Західному Поділлі кінця XIX – початку XX ст. демонструє величезний потяг українців до хорівого співу. Це і спів у хорі, і відвідування концертів у якості глядача, які, з упевненістю можемо сказати, не проходили без участі хору. У наступних наукових розвідках акцент робився на вокально-хорову творчість як найбільш показову форму культурної діяльності українців.

Евстах Стебельський у виданні “Музичні вісти” за травень-червень 1934 року подає спомини про перебування в Тереховлі відомого українського композитора Дениса Січинського. У цих спогадах знаходимо: *“В роках, мабуть, 1889–1890 атракцією тереховельського концерту був квартет солістів під диригентурою молодого ще тоді Дениса Січинського, який щойно зачинав практику в тодішнім намісництві у Львові... До помочі доставлення чотирьох співаків з залізниці до Тереховлі (яких ½ миль від Тернополя) прийшов нам тоді батько Дениса Січинського, що як урядовець в добрах Баворовського в с. Мишковичах, положенім по дорозі між Тернополем і Тереховлею, розпоряджав підводами. Пам'ятаю, що в квартеті побіч Дениса Січинського (II тенор) співав також як I тенор Сінкевич, I-ім басі гарний барітон о.Осип Скалиш*

(прозваний “йойна”), а II-ім басі Крушельницький, син пароха з Білого під Тернополем. Дуже вдатно відспівану пісню І.Воробкевича “Сині очі” тямлю ще до нині” [8, с.5].

Ще з 1888 року в Терєбовлі діяв церковний мішаний хор, який з нагоди приїзду до Терєбовлі архієрейського князя принца Рудольфа (наслідника престолу), що відвідував наш край, співав на привітання австрійський гімн німецькою мовою і “Многая літа” українською мовою. Хором диригував австрієць Кубаш – ритмайстер 10 полку драгунів, який перебував на службі в Терєбовлі. Щонеділі він приходив до місцевої церкви, аби співати з хором, але як людина військовозобов’язана не влаштував і не виступав на світських імпрезах. Згодом, коли Кубаш перейшов до іншого полку, хором у різний час опікувалися Семен Савула, Семко Дроздик, Дмитро Андрійко. З від’їздом до Америки останнього керівника хор перестав існувати [7, с.183].

Перерва тривала до 1907 року. У цей рік до щойно створеної гімназії призначено катехита о. Євгена Турулу, з приходом якого одразу змінилося культурне життя товариства “Просвіта”. Повний темпераменту, невичерпної енергії отець Є.Турула був не тільки прекрасним педагогом, організатором мистецького життя в краю, але й блискучим промовцем і переконливим проповідником, до якого спрагло прислухалася терєбовлянська громада й горнулася молодь. Його стараннями в місті утворився великий мішаний хор при читальні “Просвіта” і шкільний гімназійний хор. В українській бурсі на той момент мешкало біля 40 учнів-українців. Помічником в організації учнівського хору був в отця Євгена Турули Федь Маковський із Залав’я. Цей хор співав на Службі Божій у неділю о 9 годині для учнів. Постійно виступав на гімназійних концертах на честь Т.Шевченка, на Свят-Миколаївському вечорі. Священик Євген Турула був причетний і до заснування в місті й околицях оркестрових колективів, для яких він створював власну музику.

У 1911 році Терєбовлянщина прилучилася до загального голосу Галицької землі й постановила гідно вшанувати 100-ліття уродин галицького будителя о. Маркіяна Шашкевича. Був організований ювілейний комітет, головою якого став о. С.Мохнацький, член виділу філії “Просвіти” і майбутній її довголітній голова (1912–1939). Заходом терєбовлянських товариств 11 грудня 1911 року в “салі” читальні відбувся ювілейний концерт за співучастю п. Галі Зарицької, о. Євгена Купчинського й хору “Бандуриста” зі Львова. Стаття С.Годованого “Краткая история филиала товарищества “Просвита” в Терєбовле с 1903–1933” у фонді 317, опис 1, справа 1 Державного архіву Тернопільської області (далі – ДАТО) подає таку програму цього концерту:

- 1) хор “Паломників” з опери Вагнера (муж. хор в супроводі фортеп’яна);
- 2) святочна промова проф. Андроновича;
- 3) дует тенора і баритона;
- 4) Бетховен: 14 соната, фортеп’ян;
- 5) муж. хор “Лемківські пісні”, “Чорна рілля ізорана”;
- 6) “Нещасний” Шашкевича, деклямація;
- 7) муж. хор “Тихо гойдаються” Ярославенка;
- 8) сольо цитра – о. Є.Купчинський;
- 9) “Над гори до хмар”, муж. хор;
- 10) живий образ.

Хор вивчив і діригував о. Турула Євген [5].

Приблизно одночасно з отцем Євгеном Турулою приїхав до Терєбовлі дяк Ігнатій Криштальський, теж добрий диригент, який перейняв керівництво міщанського хору. Після Першої світової війни диригентами працювали о. Є.Цегельський, М.Левицький, проф. П.Чайківський, о. І.Гаврилюк, дяк Петро Готь, останній працював аж до приходу більшовиків [7, с.184].

Терєбовлянська земля 13 серпня 1933 року силами студентської молоді вшанувала 20-літні роковини смерті Лесі Українки. Програма концерту була доволі різномірною. Виступали студентський мішаний і чоловічий хори під керівництвом студента техніки Петра Турули. Фонд 294, опис 1, справа 29 ДАТО містить таку інформацію щодо цього концерту: “З хороших точок гарно випала пісня на мішаний хор “Туман хвилями лягає”. Було 3 деклямації. Реферат про Лесю Українку виголосила панна Рокоча Анна. Пан Рокочий відіграв два кусники на цитрі. Виступ дуету оркестри місцевої читальні стрінула публіка рясними оплесками” [4]. Концерт відбувся за участі численної української інтелігенції із цілого Терєбовлянського повіту. Матеріальний успіх також був доволі значний. Дописувач зазначає, що концерт мав одну велику хибу: “Пізно почався і тривав аж до 12 год. ночі” [4].

Особливо величаво влаштували тереховляни Свято української пісні в 1937 році, на якому виступали хори з багатьох сіл повіту. Не обійшлася ця імпреза без втручання місцевих поляків. Тоді місцева Рада вирішила не давати нікому дозвіл на фестивали та інші імпрези на Замковій горі, тому що, мовляв, під час таких всенародних забав можуть бути пошкоджені пам'ятники старовини. Проте справжня причина відмови полягала в іншому: гарно організовані зустрічі українців були, як сіль в оці місцевих поляків. Ця польська заборона мала на меті вдарити морально по українцях, бо аналогічні польські імпрези проходили нечисленно й нецікаво.

Перший крайовий конкурс українських хорів у Галичині, що закінчився фестивалем української пісні у Львові 2 серпня 1942 року, був наслідком упертої і скоординованої праці його організаторів, десятків диригентів і сотень безіменної маси хористів з Галичини, Посяння й Холмщини. Ідея крайового конкурсу хорів зародилася у директора Інституту народної творчості о. Северина Сапруна. Він уклав конкретний план цього конкурсу й видав “Правильник краєвого конкурсу українських хорів”. Згідно з “Правильником”, у конкурсі могли брати участь усі співочі товариства краю, усі хорові гуртки сіл і міст, що були при читальнях, церквах чи інших установах, хори вищих і середніх шкіл. Після довготривалої підготовки на конкурс зголосилося 450 хорів, але за рішенням окружних конкурсних комісій до участі допущено тільки 26 найкращих українських хорів. До цього числа увійшов і Тереховлянський хор, який нараховував близько 50 старших, середніх і молодших учасників. Основний репертуар для вивчення визначила конкурсна комісія Інституту народної творчості, а саме: 3 композиції М.Лисенка – “Ой, діброво, темний гаю”, “Ой гай, мати, гай”, “Час додому, час”. Крім того, хор вивчив для довільно вибраного репертуару “Кантату в 50-ліття смерті Т.Шевченка”, “На городі коло броду” та “Ох, не люби двох”. Тереховлянський хор у категорії містечкових хорів здобув 3 нагороду й одержав премію в сумі 500 золотих, а диригент – срібну батуту.

Відомий музикознавець Микола Грінченко в книзі “Історія української музики” достатньо критично оцінює розвиток інструментальної музики в Західній Україні в кінці XIX – на початку XX ст.: “Інструментальна музика не існувала тоді в Галичині... в той час коли хор можна було скласти в будь-якому українському гурткові, сил для організації оркестру майже зовсім не було” [3, с.178]. Не дивно, що наступні відомості щодо інструментальної творчості в місті є значно скупішими в порівнянні з вокально-хоровою музикою.

Початки заснування першого трубного оркестру в Тереховлі сягають ще 1900 року. Отець Петро Єзерський – парох села Глещави, аби згуртувати більше молоді, постановив зорганізувати в селі оркестр. За свої власні кошти він закупив у Чехії музичні інструменти, а для вишколу майбутніх оркестрантів привозив з Тереховлі трьох військових музикантів-інструкторів, яких сам оплачував (на той час перебував у Тереховлі батальйон єгерів, що мав власний оркестр). Хлопці тримали інструменти у своїх хатах і дуже часто днями й ночами трубили хаотично на вулицях. Люди в селі почали нарікати, що отець спровадив трубки, щоб не було спокою в селі, і збунтувалися, більше не посилали хлопців на музику. Знеохочений тим випадком, о. Єзерський подарував інструменти міщанській читальні в Тереховлі, оскільки “Просвіти” на той час ще не було. Велика радість була в місті, коли привезли ті інструменти. Скоро розпочалося навчання, а інструктори стали вчити вже тереховлянських музикантів. Через кілька місяців хлопці вже на велику радість батьків могли заграти одну коляду й одну світську пісню. Та недовго тривала ця втіха, бо в касі читальні не було грошей платити інструкторам, а батьки не хотіли оплачувати їх своїм коштом. І сталося те саме, що й у Глещаві – оркестр перестав існувати. У той самий час управа міста організувала “дугу оркестру” пожежної сторожі – для конкуренції українцям. Бурмістр постарався, щоб читальня відпродала місту духові інструменти, а до новоутвореного оркестру перейшли декілька музикантів, аби продовжити навчання в тих самих інструкторів. Оркестр пожежників існував 3 роки, потім військо залишило місто, а з ним відправились й інструктори. У 1909 році голова читальні Теофіль Томашевський постановив знову зорганізувати оркестр. Він пожертвував для цього більшу суму власних грошей, зібрав трохи поміж міщан і за ці кошти купив нові інструменти – 18 штук, а інструктором став Іван Козак. На навчання прийняли 14–16-літніх хлопців і декілька старших, що вже попередньо навчалися. На кожній імпрезі, церковних чи світських святах завжди виступав оркестр безкоштовно. У 1914 році о. Євген Турула був організатором величавого повітового свята з походом оркестру вулицями міста та вмуруванням каменя на місці, де мав постати пам'ятник Т.Шевченку. Після Служби Божої хор у складі 100 співаків з усього повіту під диригентурою Турули й у супроводі оркестру міста,

підсиленої оркестрами Ілавча та Глєшави, відспівав “Заповіт” М.Вербицького. З вибухом Першої світової війни інструменти переходили на горищі під церковною банею. Але хтось, напевно, зрадив, і росіяни всі інструменти захопили. У січні 1919 року Теребовлянський духовий оркестр грав під час Йорданського Водосвяття і дефіляди Збаразького куреня, а далі музиканти пішли на фронт. Аж у березні 1921 року на Шевченківському святі оркестр знову зазвучав, правда, усі інструменти були позичені. Найбільша й найпоширеніша в Тернополі газета “Подільський голос” у рубриці “Дописи” завжди висвітлювала події культурного спрямування в різних повітах краю. На шпальтах цієї газети за 13 квітня 1930 року знаходимо: “Читальню в Теребовлі можна уважати до певної ступені взірцевою в філіяльній окрузі... При читальні існує дута оркестра під проводом п. Івана Козака. Вартість інструментів цієї оркестри виносить понад 5000 зол. Оркестра веде живу участь у різних національних святах і фестинах. В минулому році виступала оркестра теребовельської читальні на сокільському святі у Тернополі і на фестинах в Чорткові і Микулинцях. За прикладом теребовельської читальні пішли інші читальні теребовельського повіту і приступають до зорганізування дутих оркестр” [10, с.2]. У серпні 1934 року 150 музикантів відіграли в’язанку українських народних пісень у гармонізації М.Гайворонського. Більшовики, довідавшись, що є місцевий оркестр, змусили його грати на різних мітингах. Далі й німці вимагали участі оркестру при різних нагодах. У 1943 році оркестр загравав останній раз у церкві на Службі Божій у день Трьох Святих. З приходом радянської влади закінчилася довголітня діяльність теребовлянського духового оркестру.

Висновки. Отже, початки музичного життя в Теребовлі сягають кінця XIX ст., проте найбільш активним став період 30-х років XX ст. Читальня “Просвіти” інспірувала національно-патріотичний дух, всіляко сприяла проведенню національних свят за участю як місцевих хорів та оркестрів, так і приїжджих. Серед сподвижників цієї справи – диригентів і греко-католицьких священників – особливо слід відзначити Є.Турулу, І.Козака, С.Годованого, Є.Цегельського.

1. Барвінський О. Спомини з мого життя. Ч. I–II / О. Барвінський. – К. : Смолоскип, 2004. – 528 с.
2. Бенч-Шокало О. Український хоровий спів. Актуалізація звичаєвої традиції : навчальний посібник / О. Бенч-Шокало. – К. : Ред. журналу “Український світ”, 2002. – 439 с.
3. Грінченко М. Історія української музики / М. Грінченко. – К. : Спілка, 1922. – 278 с.
4. Державний архів Тернопільської області (далі – ДАТО). – Ф. 294, оп. 1, спр. 29.
5. ДАТО. – Ф. 317, оп. 1, спр. 1.
6. Заплітний А. Культурно-освітнє, громадське, політичне життя Теребовельщини в рр. 1922–39 / А. Заплітний // Український архів. Теребовлянська земля. НТШ : іст.-мемуарний зб. ; редкол.: І. Винницький [та ін.]. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто, 1968. – Т. XX. – С. 159–182.
7. Козак І. Українські хори Теребовлі / І. Козак // Український архів. Теребовлянська земля. НТШ : іст.-мемуарний зб. ; редкол.: І. Винницький [та ін.]. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто, 1968. – Т. XX. – С. 182–187.
8. Музичні Вісти. – Львів, 1934. – Рік I. – Ч. 2. – Травень–червень.
9. Палідвор В. Початки культурно-освітнього життя в Теребовлі / В. Палідвор // Український архів. Теребовлянська земля. НТШ : іст.-мемуарний зб. ; редкол.: І. Винницький [та ін.]. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто, 1968. – Т. XX. – С. 152–159.
10. Подільський голос. – Тернопіль, 1930. – Рік III. – 13 квітня.
11. Фіцалович Ю. Українське духовенство в Теребовельщині / Ю. Фіцалович // Український архів. Теребовлянська земля. НТШ : іст.-мемуарний зб. ; редкол.: І. Винницький [та ін.]. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто, 1968.

Стаття розкриває культурно-художественне движєние в Теребовлі кінця XIX – початку XX столїття. Визначає роль хорових, інструментальних колективів и їх керівників, а також солістів-исполнителів в процєсах національно-культурного становлення.

Ключевые слова: Теребовля, регіональна культура, “Просвіта”, концерт-академія, імпреза, хорове пєніє, духовий оркестр, дирижер.

The article presents culture-art review of amateur choral, vocal art and instrumental associations, which existed on the Terebovlja – one city of Western Podilla at the end of 19th – first half of 20th century. The article defines their role in the process of national and cultural development.

Key words: Terebovlja, regional culture, “Prosvita”, concert, choral song, wind orchestra, choirmaster.